

Janina Michowicz

GLÓWNE OGNIWA DYDAKTYCZNE W PROCESIE NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO¹

Każdy proces dydaktyczny rozumiany jako kierowany proces poznawczy, obejmujący nauczanie i uczenie się, powinien charakteryzować się plenowością, systematycznością i wytyczeniem wyraźnie określonych celów. Jednakże organizacja tego procesu i jego przebieg mogą być różne, ponieważ zależą od wielu czynników. W przypadku środowiska studentów-cudzoziemców są to przede wszystkim: poziom wiedzy ogólnej studenta, uzdolnienia językowe, właściwości psychofizyczne, możliwości percepcyjne i adaptacyjne. Dlatego też podstawowym warunkiem prawidłowo zorganizowanego procesu nauczania i uczenia obcokrajowca jest:

1) właściwe i w miarę wszechstronne rozpoznanie środowiska studenckiego pod względem narodowościowym, stanu wiedzy ogólnej i przedmiotowej, uzdolnień językowych itp.;

2) zapoznanie się z planem studiów dla cudzoziemców w Polsce, z programami nauczania języka polskiego i innych przedmiotów wykładanych w studium przygotowawczym oraz zorientowanie się w programach nauczania obowiązujących na pierwszym roku wybranych przez studentów kierunków studiów;

3) uwzględnienie w procesie dydaktycznym głównych ogniw i zasad dydaktycznych oraz uwarunkowań psychologicznych. Chodzi bowiem o to, aby wiedzieć, dla kogo i w jakim celu ów proces dydaktyczny jest organizowany oraz co ma być przedmiotem nauczania i uczenia się.

---

¹ Niniejszy artykuł stanowi częściowo zmienioną i uzupełnioną wersję artykułu opublikowanego w "Dydaktyce Szkoły Wyższej" 1983, nr 4/64, z. 133-147, opracowanego w ramach badań nad problemem R III 7 w latach 1980-1981.

Wszeczhonne rozpoznanie środowiska studenckiego napotyka na wiele obiektywnych trudności i z reguły przynosi przeświadczenie o ogromnym zróżnicowaniu obcokrajowców przybywających na studia wyższe do Polski. Badania prowadzone w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców UL (dalej SJPC UL) w latach 1977-1983 pozwoliły ustalić, że słuchacze stanowią zbiorowisko ludzkie niezmiernie interesujące, barwne, ale i bardzo zróżnicowane pod względem: składu narodowościowego (rekrutujące się z ok. 70 krajów świata), płci (kobiety stanowią zdecydowaną mniejszość), wieku (17-40 lat), wykształcenia ogólnego, poziomu wiedzy uzyskanej w szkołach kraju rodzinnego, zainteresowań i wybranego kierunku studiów, rasy i religii, nawyków kulturalno-obyczajowych, poglądów polityczno-ideowych, stanu zdrowia, możliwości aklimatyzacyjnych i adaptacyjnych².

Bardzo duże znaczenie dla pomyślnego przebiegu studiów cudzoziemców w polskich uczelniach wyższych ma system rekrutacji. Świadectwo ukończenia szkoły średniej, które jest podstawowym kryterium przyjęcia do studium przygotowawczego, nie stanowi pełnowartościowego miernika wiedzy studenta. Stąd od 1968 r. polskie placówki dyplomatyczne przeprowadzają sprawdziany testowe z zakresu treści nauczania w polskich szkołach średnich z niektórych przedmiotów (matematyka, fizyka, chemia). Zadania testowe w trzech wersjach językowych (angielskiej, francuskiej, hiszpańskiej) - opracowane przez pracowników Studium - rozwiązywane są w ww. placówkach przez kandydatów na studia w Polsce, w zależności od planowanego kierunku studiów, a następnie poddawane analizie przez specjalną komisję dydaktyczną. Wyniki pracy komisji stanowią podstawy do podejmowania decyzji przez komisję międzyresortową MNSzWiT odnośnie do przyszłych losów kandydatów na wyższe studia w Polsce.

Charakterystyczne jest, iż każdego roku ok. 30% obcokrajowców uzyskuje ilość punktów poniżej przyjętego minimum rekrutacyjnego³, a z pozostałej liczby zakwalifikowanych kandydatów

² Zob. J. M i c h o w i c z, Środowisko studenckie Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców, "Życie Szkoły Wyższej" 1980, nr 10, s. 65-74.

³ W. D e m b o w s k i, Wybrane zagadnienia z historii Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Uniwersytecie Łódzkim, [w:] Materiały na konferencję na temat: "Programy naucza-

już po kilku tygodniach nauki ponad 30% wykazuje poważne braki merytoryczne w zakresie przedmiotów kierunkowych, brak uzdolnień językowych, słabe zainteresowanie dyscyplinami naukowymi związanymi z wybranym przez studenta kierunkiem studiów. Taki stan rzeczy nakłada na pracowników dydaktycznych wiele dodatkowych obowiązków związanych np. z nakłonieniem słuchaczy do zmiany planowanego kierunku studiów, rozbudzaniem zainteresowań, przyzwyczajaniem studentów do systematycznych ćwiczeń językowych itp. Od roku 1983 dyrekcja SJPC Uł postuluje rezygnację ze sprawdzianów testowych ze względu na wątpliwą obiektywność ich wyników (identyczne rozwiązania, niezgodność oceny testu przeprowadzonego w placówce dyplomatycznej z oceną uzyskaną w badaniach na terenie Studium - z reguły niższa w Studium), a zamiast tego proponuje zaostrzenie kryteriów rekrutacji poprzez podwyższenie granicy minimalnej ilości punktów upoważniających do podjęcia nauki w studiach przygotowawczych w Polsce.

Organizacja procesu dydaktycznego na zajęciach dydaktycznych w Studium podporządkowana jest szeroko pojmowanemu głównemu celowi nauczania, tzn. nauczeniu studentów-cudzoziemców języka polskiego w takim zakresie, aby mogli oni umiejętnie posługiwać się nim zarówno w życiu codziennym, jak i podczas studiów specjalistycznych na wyższych uczelniach. Oznacza to, że powinni oni zapoznać się z podstawami polskiego stylu naukowego i określonym zasobem leksyki specjalistycznej związanej z wybranym kierunkiem studiów. Tam, gdzie istnieje potrzeba, należy również uzupełnić i uporządkować wiadomości merytoryczne w zakresie dyscyplin naukowych objętych planem nauczania w danej grupie dydaktycznej.

Pierwszym i niezmiernie ważnym ogniwem procesu dydaktycznego jest wytworzenie "ładu zewnętrznego i wewnętrznego"⁴, będącego czynnikiem mobilizującym do działań dydaktycznych zarówno wykładowców, jak i studentów. Polega on na:

nia języka polskiego jako obcego" (Łódź, 16-17 XII 1980 r.), Łódź 1980, s. 1 (druk powielony).

⁴ W. Z a c z y ń s k i, Dydaktyka, [w:] Pedagogika, Warszawa 1977, s. 393; por. też T. K o t a r b i ń s k i, Wybór pism, t. 1, Warszawa 1957, s. 435; Z. P. T h o r p e, A. S c h u l l e r, Contemporary Theories of Learning With Applications to Education and Psychology, Nowy Jork 1954, s. 451.

- zapewnieniu właściwych dla procesu dydaktycznego warunków materialnych i organizacyjnych,

- uświadomieniu sobie przez wykładowców i studentów głównych celów i zadań dydaktycznych danego przedmiotu, co umożliwi wzmocnienie lub wytworzenie właściwej motywacji dydaktycznej,

- prawidłowym zorganizowaniu procesu nauczania i uczenia się ze strony nauczyciela każdego przedmiotu.

Warunkiem "wytworzenia ładu" dydaktycznego jest przede wszystkim przygotowanie elementów materialnych procesu dydaktycznego, bazy lokalowej, zgromadzenia środków dydaktycznych i tzw. niematerialnych elementów procesu dydaktycznego, tj. opracowanie starannie przemyślanego planu studiów, uwzględniającego zasady dydaktyczne i psychologiczne oraz utylitarnego z punktu widzenia potrzeb życiowych studentów cudzoziemców. Baza materialna SJPC UL - największej placówki dydaktycznej tego typu w Polsce - modernizowana od ponad 20 lat, nadal nie jest zadowalająca. Stały wzrost liczby słuchaczy - przeszło pięciokrotny w latach 1955-1980, od 90 osób w r. ak. 1955/56, do 370 w roku 1964/65, 448 w roku 1978/79 i 605 w roku 1981/82⁵ oraz stałe poszerzanie zakresu zadań i obowiązków pracowników Studium pociąga za sobą konieczność budowy nowoczesnego gmachu dydaktycznego wyposażonego w aparaturę techniczną i różne urządzenia dydaktyczne odpowiadające potrzebom nauczania i uczenia się studentów-cudzoziemców. W zakresie środków dydaktycznych Studium dysponuje laboratoriami językowymi, pracowniami przedmiotowymi, podręcznikami, taśmotekami i innymi pomocami naukowymi. Wiele z nich to przygotowane przez wykładowców Studium pierwsze w Polsce środki dydaktyczne do nauczania języka polskiego jako obcego. Obecnie doskonalą się dawniej opracowane podręczniki, skrypty itp., nie zawsze odpowiadające współczesnym założeniom metodologicznym, ale jeszcze przydatne w pracy z cudzoziemcami, bądź też opracowuje się nowe, wykorzystując doświadczenia metodyczne wykładowców Studium oraz innych ośrodków polskich i zagranicznych, a także ustalenia teoretyczne współczesnej dydaktyki ogólnej, psychologii, glottodydaktyki i językoznawstwa.

⁵ M i c h o w i c z, Środowisko studenckie ..., s. 66; listy studenckie w r. ak. 1980/81. Archiwum SJPC UL.

Rok akademicki w SJPC Ul, podobnie jak w innych ośrodkach przygotowujących cudzoziemców do studiów w polskich wyższych uczelniach, rozpoczyna się 1 września, kończy zaś 30 czerwca (albo 20 lipca, ponieważ nie wszyscy obcokrajowcy zakwalifikowani na studia przybywają do Polski w przewidzianym terminie). Nauka w Studium trwa przeciętnie 8-10 miesięcy. Rok akademicki dzieli się na 2 semestry. Dla większości studentów semestr I kończy się 1 lutego, a semestr II - 30 czerwca, z tym, że nauka w semestrze I trwa do 25 stycznia, po czym rozpoczyna się semestralna sesja egzaminacyjna, a w semestrze II zajęcia trwają do 17 czerwca. Od 20 do 30 czerwca ma miejsce końcowa sesja egzaminacyjna, którą zamyka uzyskanie przez studentów świadectwa upoważniającego do rozpoczęcia studiów w określonych polskich uczelniach wyższych. W wyjątkowych uzasadnionych wypadkach studenci, którzy nie złożyli obowiązujących zaliczeń i nie zdali egzaminów końcowych, mogą składać zaliczenia i egzaminy w terminie powakacyjnym lub powtarzać rok nauki w Studium. Każdego roku część studentów nie uzyskuje prawa do pozostania w Polsce i kontynuowania studiów ze względu na niedostateczne wyniki w nauce.

Zgodnie z planami nauczania Studium, zatwierdzonymi przez MNSzWiT w 1975 r., zasadą jest tworzenie 10-osobowych grup dydaktycznych, skupiających studentów w zależności od wybranego kierunku studiów. Czasami jednak, ze względu na rosnącą liczbę studentów, a zbyt małą bazę lokalową, tworzy się grupy 12-14-osobowe. Czyni się starania, aby grupy dydaktyczne były jednolite pod względem wybranego kierunku studiów i znajomości języka pośredniego, ponieważ ułatwiłoby to dobór najważniejszych treści i metod nauczania w zbliżonych warunkach percepcyjnych. Jest to jednak niezmiernie trudne zadanie organizacyjne. Cudzoziemcy zakwalifikowani na studia przybywają do tądzi w różnych terminach, zmieniają kierunki studiów, podają często nieprawdziwe dane dotyczące znajomości języków obcych itp.

W studium przygotowawczym cudzoziemcy kierowani są do grup dydaktycznych, takich jak: politechniczne, medyczne, rolnicze, ekonomiczne, humanistyczne, aspiranckie inne (np. sportowe, nauczycielskie). Z badań prowadzonych w SJPC Ul w latach 1977-1982 wynika, że największa liczba studentów obcokrajowców w

Polsce, wybiera studia techniczne. Znajduje to potwierdzenie w badaniach wielu osób⁶.

T a b e l a 1

Zestawienie liczby grup dydaktycznych w SJPC UŁ
w latach 1973-1981^a

Rok akad.	Ilość stud.	Ilość grup dydaktycznych						
		ogółem	polit.	med. i roln.	ekon.	hum.	asp.	inne
1973/74	335	32	18	5	3	2	2	2
1974/75	357	35	18	5	4	4	4	-
1975/76	392	36	18	9	6	2	1	-
1976/77	393	34	17	7	5	3	1	1
1977/78	461	38	18	9	5	4	1	1
1978/79	455	41	21	11	4	3	1	1
1979/80	547	49	21	13	8	4	2	1
1980/81	613	48 ^b	25	12	5	2	2	2

^a Listy studenckie w latach 1973-1981. Sprawozdania dyrekcji. Archiwum Studium.

^b 3 grupy dydaktyczne zostały rozwiązane.

Każda grupa dydaktyczna tworzy bardzo zróżnicowany zespół ludzi pod względem zainteresowań i wybranego kierunku studiów. I tak np. w wylosowanej grupie ekonomiczno-socjologicznej w r. ak. 1976/77 12 studentów reprezentowało 6 różnych specjalności, w grupie humanistycznej 14 studentów - 9 specjalności, a w grupie ekonomiczno-socjologicznej wylosowanej w r. ak. 1980/81 na 11 studentów obok ekonomistów znalazło się 3 studentów o u-

⁶ Zob. J. C h o d a k o w s k a, Problemy adaptacji studentów zagranicznych do warunków polskich, Warszawa 1971 (druk powielony). H. T r a f i s z - Z a l e w s k a, Studia obcokrajowców w Polsce w porównaniu z europejskimi krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi, Warszawa 1970 (maszynopis pracy doktorskiej); M. K u s z t e l a k - S u ł k o w s k a, System kształcenia studentów zagranicznych w PRL, Warszawa 1983 (maszynopis pracy doktorskiej).

kierunkowaniu wyraźnie humanistycznym (prawo, dziennikarstwo, nauki polityczne)⁷. W związku z takim stanem rzeczy zorganizowanie procesu dydaktycznego satysfakcjonujące wszystkich studentów w grupie jest bardzo trudne. Wymaga ono od wykładowców znajomości psychologii, dydaktyki ogólnej, jak i różnorodnych szczegółowych umiejętności metodycznych, wiele inwencji twórczej, taktu i "dyplomacji".

Wieloletnie doświadczenie w pracy z cudzoziemcami wskazuje, że opanowanie przez studentów podstawowych sprawności językowych wymaga od 1300 do 1500 godzin zajęć z języka polskiego i przedmiotów kierunkowych, z tym, że ilość godzin w grupie winna być zróżnicowana w zależności od specjalizacji i ilości przedmiotów wykładanych w danej grupie.

Stałym elementem nauczania we wszystkich grupach dydaktycznych jest język polski (ok. 75% czasu w grupie humanistycznej, a ok. 50% czasu w grupach pozostałych) i wiedza o PRL. O szczegółowych proporcjach między godzinami zajęć wykładanych przedmiotów informują roczne plany studiów w grupie humanistycznej i politechnicznej⁸.

Wykazana w tab. 2 różnica w rocznej liczbie godzin dydaktycznych obowiązującej studentów grup humanistycznych i politechnicznych (235 godz.) wynika z ogólnego założenia, że studenci-humaniści powinni mieć do dyspozycji więcej wolnego czasu na zajęcia poza Studium (czytanie książek i prasy, oglądanie spektakli teatralnych i filmowych, samodzielna praca w bibliotekach itp.).

Każdy wykładowca po zapoznaniu się z planem studiów w danej grupie dydaktycznej, dokładnym zorientowaniu się w programie nauczania języka polskiego i przestudiowaniu programu nauczania przedmiotu, który ma wykładać, opracowuje roczny i szczegółowy plan pracy. Jednakże plan ten nie może być bezwzględnie dyrektywny i sztywny. W pracy ze studentami cudzoziemcami konieczna jest elastyczność działania, zawsze zmiierzająca do osiągnięcia

⁷ Listy grup studenckich w latach 1975-1981. Archiwum SJPC Ul.

⁸ Plany studiów obowiązujące na rocznym kursie w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Ul. Załącznik do pisma MNSzWiT z 10 XII 1975 r. (DUJ-078-109/75). Archiwum SJPC Ul.

głównego celu dydaktycznego i zrealizowania zadań wytyczonych w programie nauczania danego przedmiotu.

T a b e l a 2

Roczny plan studiów na kursie przygotowawczym w SJPC Ut

Grupa humanistyczna							
przedmiot	semestr I			semestr II			ogółem godzin w roku
	liczba tygodni	liczba godzin tygodniowo	ogółem	liczba tygodni	liczba godzin tygodniowo	ogółem	
Język polski	20	26	520	18	20	360	880
Historia Polski	12	6	72	18	6	108	180
Wiedza o PRL	12	2	24	18	2	36	60
Historia sztuki	-	-	-	18	4	72	72
Propedeutyka filozofii	-	-	-	18	2	36	36
			616			612	1228
Grupa politechniczna							
Język polski	5	26	130				
	15	20	300	18	17	306	736
Matematyka	19	7	133	18	7	126	259
Fizyka	15	6	90	18	7	126	216
Chemia	18	6	108	18	6	108	216
Wiedza o PRL	-	-	-	18	2	36	36
			761			702	1463

Pracownicy dydaktyczni Studium łączeni są w zespoły metodyczne, takie jak: polonistyczny, matematyczny, fizyczny, chemiczny, biologiczny, zespół nauk społecznych (ten ostatni obejmuje wykładowców historii, wiedzy o PRL, historii sztuki, propedeutyki filozofii i geografii). Celem takiego podziału jest umożliwienie wymiany doświadczeń metodycznych, rozwijanie samo-

kształcenia i doskonalenia zawodowego, pogłębianie wiedzy teoretycznej w zakresie wykładowego przedmiotu.

Na początku roku akademickiego opiekun grupy dydaktycznej (najczęściej - polonista) zapoznaje studentów z regulaminem i planem studiów, a każdy wykładowca przedmiotu przedstawia studentom danej grupy dydaktycznej cele i zadania zawarte w programie nauczania oraz przeprowadza dyskusję na temat zasady postępowania dydaktycznego. Zakłada się bowiem, że studenci powinni mieć świadomość, iż postęp dydaktyczny zależy od współdziałania wykładowcy i studenta i że jedynie systematyczna praca pod kierunkiem nauczyciela, samodzielne ćwiczenia, poszukiwania zaspokajające indywidualne zapotrzebowania i potrzeby mogą doprowadzić do właściwego przygotowania do studiów w polskich wyższych uczelniach.

Kolejnym ogniwem w procesie nauczania i uczenia studentów-cudzoziemców jest rozwijanie sprawności ogólną językowych w zakresie rozumienia, mówienia, czytania i pisania w języku polskim oraz porządkowanie (często - uzupełnianie) wiedzy merytorycznej studentów w dziedzinie dyscyplin naukowych wykładowanych w danej grupie dydaktycznej (w zakresie najważniejszych treści programów polskiej szkoły średniej).

Rozwijanie sprawności językowych dokonuje się na zajęciach dydaktycznych ze wszystkich przedmiotów, głównie jednak na zajęciach z języka polskiego (podstawową jednostką organizacyjną stanowi 45-minutowa godzina lekcyjna). W procesie nauczania języka polskiego jako obcego wyróżnia się trzy kursy: kurs I - wstępny, który trwa 5-8 tygodni; kurs II - podstawowy - ok. 15 tygodni, kurs III - rozszerzająco-kierunkujący - ok. 18 tygodni. Kurs I i II jest prowadzony w semestrze I, a kurs III - w semestrze II.

Podczas kursu wstępnego studenci poznają system komunikacji językowej w najprostszycy sytuacjach dnia codziennego oraz w skrótowej i zwięzłej formie system gramatyczny języka polskiego⁹. Przeprowadza się wówczas ćwiczenia: fonetyczne (słuchowe i artykulacyjne), graficzne (bez wyjaśniania relacji zachodzą-

⁹ J. W e n c e l, Z historii nauczania języka polskiego jako obcego w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Uniwersytecie Łódzkim, [w:] Materiały na konferencję..., s. 7.

cych między mową a pismem), leksykalne i fleksyjne, tzw. substytucyjne (nowe słowa i formy studenci włączają do znanych już schematów), składniowe, tzw. transformacyjne. Szeroko stosuje się dialogi sytuacyjne, połączone z ćwiczeniami frazeologicznymi dotyczącymi życia codziennego. Pod koniec kursu I zaczyna się wprowadzać krótkie teksty tematyczne również z zakresu spraw codziennych.

Już podczas kursu wstępnego do większości grup dydaktycznych wprowadza się nowe przedmioty, jak np. w grupie politechnicznej matematykę po 1 tygodniu, chemię po 2 tygodniach nauki języka polskiego. Jedynie do grup humanistycznych niektóre przedmioty kierunkowe wprowadzane są dopiero po zakończeniu kursu I, w pierwszych tygodniach realizacji kursu II (po 8 tygodniach nauki języka polskiego).

Kurs II - podstawowy poszerza znajomość polskiego systemu fonetyczno-graficznego i fleksyjnego z elementami morfologii i składni zdania złożonego. Ćwiczenia pisemne i ustne stają się coraz bardziej samodzielne. Od prostych pytań i odpowiedzi przechodzi się do ćwiczeń gramatycznych i stylistycznych (list, życiorys, plan, streszczenie itp.).

Na zajęciach z języka polskiego realizuje się praktyczne cele nauczania języka polskiego, rozwijając cztery podstawowe sprawności językowe: rozumienie mowy ze słuchu, mówienie ze zrozumieniem, czytanie ze zrozumieniem, wypowiedzanie się na piśmie.

W wyniku systematycznie i planowo przeprowadzonych ćwiczeń kształtuje się umiejętność mówienia, przez którą rozumie się "poprawną wymowę, właściwe akcentowanie wyrazów, właściwe akcentowanie i intonację zdania, opanowanie określonego zasobu leksyki i konstrukcji frazeologicznych, stosowanie w praktyce językowej poprawnych form gramatycznych (form fleksyjnych i konstrukcji składniowych), swobodę w wypowiedzaniu się"¹⁰. W pierwszych tygodniach stosuje się zasadę "usłyszeć - zrozumieć - powtórzyć", w dalszych tygodniach również "przeczytać - zapisać". Jednocześnie z ćwiczeniami w mówieniu rozwija się umiejętność poprawnego czytania. W trakcie nauki czytania każdy no-

¹⁰ Program nauczania języka polskiego w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Uniwersytecie Łódzkim zatwierdzony przez Rektora UŁ w dniu 7 XI 1977, s. 5.

wy tekst objaśnia nauczyciel (leksykalnie i gramatycznie). Chodzi bowiem nie tylko o to, aby tekst czytany był zrozumiany przez studentów, ale również o to, aby w trakcie czytania przyzwyczajać ich do umiejętnego korzystania ze słowników i innych pomocy dydaktycznych. Po ogólnym osłuchaniu się studentów z językiem mówionym wprowadza się ćwiczenia w pisaniu. Jednakże w większości grup dydaktycznych wprowadza się jednocześnie ćwiczenia w mówieniu, czytaniu i pisaniu, ponieważ osoby dorosłe mają skłonność do zapisywania tego, co powinno się zapamiętać¹¹.

Ponieważ wielu studentów nie zna alfabetu łacińskiego, naukę pisania rozpoczyna się od pisania liter, a potem dopiero stosuje się naukę pisania łatwych słów i zdań prostych. Podczas nauki rozumienia, mówienia, czytania i pisania wprowadza się podstawowe reguły gramatyczne i ortograficzne, pamiętając o takich zasadach, jak stopniowanie trudności, przystępność i poglądowość.

W semestrze II (kurs III) rozszerza się słownictwo, gramatykę, struktury, głównie w zakresie języka specjalistycznego. Wprowadzane wówczas teksty, tzw. kierunkowe, zawierają leksykę, zwroty, wyrażenia i struktury gramatyczne charakterystyczne dla kierunku przyszłych studiów cudzoziemca (w większości są to teksty adaptowane do potrzeb pracy dydaktycznej ze studentami-obcokrajowcami) oraz teksty historyczno-społeczne i kulturalno-naukowe związane z dziejami Polski współczesnej.

Na zajęciach dydaktycznych z przedmiotów kierunkowych wprowadza się również i ćwiczy, ale w szerszym zakresie, terminologię specjalistyczną, uzupełnia i porządkuje wiedzę merytoryczną studentów oraz zapoznaje ich z polskim stylem naukowym, charakterystycznym dla określonej dyscypliny naukowej. Jednocześnie rozwija się podstawowe sprawności językowe - rozumienie, mówienie, czytanie i pisanie, kształtuje rozmaite umiejętności, jak np. korzystanie z literatury popularno-naukowej, sporządzanie notatek z wykładów, wykonywanie doświadczeń laboratoryjnych, co ma poważny wpływ na właściwe przygotowanie cudzoziemców do studiów w polskich uczelniach wyższych. Bardzo ważne jest, aby podawane treści nauczania przekazywane na zajęciach z przedmiotów kierunkowych były logicznie spójne i skupione wokół głównego

¹¹ Por. W e n c e l, op. cit., s. 7.

zagadnienia, a ilość nowych terminów specjalistycznych wprowadzonych na jednej godzinie lekcyjnej dostosowana do możliwości percepcyjnych studentów i ich zaawansowania w znajomości języka polskiego. Podobnie jak na zajęciach z języka polskiego w pierwszych tygodniach nauczania przy wprowadzaniu nowej leksyki specjalistycznej należy systematycznie przeprowadzać ćwiczenia imitacyjno-modelowe, substytucyjne, transformacyjne, wykorzystując struktury gramatyczne wprowadzone przez wykładowcę języka polskiego.

W związku z tym, że na zajęciach z przedmiotów kierunkowych, szczególnie w grupach humanistycznych, poznanie ma często charakter pośredni, abstrakcyjny, konieczne jest szerokie stosowanie zasady poglądowości (mapy, slajdy, obrazy, przyrządy itp.), tak aby wszelkie materiały wizualne służyły kontekstualizacji form języka polskiego i wyjaśnianiu semantycznej strony pojęć. Stosując tę zasadę, nie należy ograniczać się tylko do oddziaływania na receptory wzroku, ale działać również na receptory słuchu, ruchu i inne. Studenci winni znać cel zastosowania danej pomocy poglądowej i plan obserwacji, to bowiem zapewnia wnikliwość obserwacji i ułatwia wykazywanie związków i zależności leksykalno-semantycznych. Porównywanie i odróżnienie połączone z percepcją semantyczną i pogłębioną pracą umysłową wpływa na wzrost samodzielności i aktywności studentów w procesie nauczania.

Kolejnym ogniwem dydaktycznym jest kształtowanie pojęć naukowych na podstawie elementarnych umiejętności językowych i znajomości konkretnych faktów. Poznanie wydarzeń jednostkowych i występujących między nimi zależności prowadzi do uogólnień, te zaś - do wytworzenia w umyśle studenta trwałych struktur językowo-przedmiotowych i włączenia ich w cały system wiedzy studenta.

Proces kształtowania pojęć w nauczaniu studentów-cudzoziemców równoznaczny jest z przejściem do wyższej formy nauczania. Rozpoczyna się już w momencie wyjaśniania semantycznej strony wyrazów. Najpierw bowiem obcokrajowiec musi kojarzyć nowo poznane słowa z odpowiadającym im znaczeniem, potem - osiąść elementarną znajomość cech danych rzeczy i zjawisk. Dopiero wówczas w jego umyśle może ukształtować się i utrwalić określone pojęcie naukowe, które różni się od elementarnego pojęcia nie

tylko zakresem, lecz także głębią treści i jej wszechstronnym zrozumieniem¹². Kolejność etapów kształtowania pojęć na ogół jest jednakowa w nauczaniu różnych przedmiotów i dla różnych kierunków grup studenckich, rozmaite natomiast są - tempo pracy i czas powstawania danego pojęcia w umyśle studenta. I tak, zawsze musi występować analiza - zestawianie przedmiotów, faktów i zjawisk; wskazywanie cech wspólnych; wskazywanie cech różnych oraz synteza - abstrahowanie, uogólnianie i zastosowanie. Proces kształtowania pojęć, podobnie jak każdy akt dydaktyczny, powinien zawierać takie elementy, jak: spostrzeganie, myślenie i praktyczną weryfikację wyników myślenia. Chodzi bowiem o to, aby studenci-cudzoziemcy zdobyli wiedzę operatywną nie tylko w zakresie języka polskiego, lecz także podstawowych treści przedmiotowych oraz aby tę wiedzę potrafili wykorzystywać w różnych sytuacjach życiowych, wymagających od nich względnie pełnej samodzielności myślenia, mówienia i działania.

Taki stan rzeczy osiągnąć można jedynie poprzez stałe i systematyczne utrwalanie wiadomości i umiejętności, które w konsekwencji doprowadzić powinno do pełnej asymilacji języka polskiego jako obcego¹³. Dlatego też konieczne jest stosowanie stałego systemu ćwiczeń powtarzająco-utrwalających w odpowiednio zaplanowanym czasie. Każdą jednostkę lekcyjną bądź też większą jednostkę metodyczną zawsze należy zamknąć utrwaleniem najważniejszych zagadnień przedmiotowych i umiejętności językowych. Materiał językowy i merytoryczny przedmiotu należy poza tym powtarzać i utrzymywać po drugiej, trzeciej, czwartej, piątej lekcji, a następnie niektóre elementy treściowo-językowe podane na lekcji pierwszej powtarzać na trzeciej, piątej, ósmej, dwunastej itd., oczywiście, w zależności od zawartości treściowych nowych lekcji (!). Wybrane główne zagadnienia powinny być powta-

¹² Por. Okoń, Proces nauczania, Warszawa 1954 rozdz. V.

¹³ J. Michowicz, Niektóre problemy nauczania języka polskiego jako obcego, "Dydaktyka Szkoły Wyższej" 1981, nr 2, s. 129-136; por. T. Woźniak, Z zagadnień modernizacji nauczania języków obcych, Warszawa 1975, s. 56-57; B. A. Janowska, Nauka języka obcego. Spojrzenie psychologa, Warszawa 1973, s. 200-297; I. Pawłow, Dwadzieścia lat badań wyższej czynności nerwowej, Warszawa 1952, s. 282; L. B. Loomis, Language, Nowy Jork 1933, s. 507.

rzane całościowo po przerobieniu określonego działu programu nauczania, a najważniejsze treści powtarzane syntetyzująco po przerobieniu całego programu nauczania. Utrwalanie wiadomości i umiejętności językowych jest bezwzględnie koniecznym ogniwem procesu nauczania w ogóle, a studentów-cudzoziemców w szczególności. Trwałą memoryzację najważniejszych treści nauczania i wyrobienie sprawności w rozumieniu, mówieniu, czytaniu i pisaniu w języku polskim można uzyskać jedynie w wyniku przestrzegania zasady systematycznych ćwiczeń utrwalających.

Każda umiejętność, aby przekształciła się w nawyk, musi być wielokrotnie ćwiczona, powtarzana. Na przykład czytanie i pisanie po pierwszym semestrze powinno być tak zautomatyzowane, aby student nie zastanawiał się nad każdą literą i każdym słowem. Zautomatyzowanie czynności prowadzi do zmniejszenia wydatkowania energii, spadku napięcia emocjonalnego, skrócenia czasu działania i większej skuteczności działania dydaktycznego w ogóle¹⁴.

Inne równie ważne ogniwo prawidłowo zorganizowanego procesu dydaktycznego stanowi kontrola i ocena wyników nauczania. Jest ona uzasadniona społecznie, psychologicznie i pedagogicznie. Kontrola umożliwia dokonanie oceny kosztów finansowo-materialnych i przydatności społecznej wiedzy studentów uzyskanej w toku studiów. Bez niej niemożliwa byłaby ocena i samoocena dokonanych przez studentów postępów.

Kontrola wyników nauczania ułatwia nauczycielowi likwidację braków merytorycznych i językowych u studentów oraz doskonalenie procesu nauczania¹⁵.

Kontrola i ocena winny mieć miejsce na każdym etapie nauczania. Stosuje się je w trakcie bieżących i okresowych odpytywań ustnych i pisemnych oraz podczas zaliczeń i egzaminów. Wskazane jest stosowanie samokontroli i samooceny studentów-cudzoziemców, gdyż "uczenie się przebiega znacznie skuteczniej wówczas, kiedy uczący się jest zaopatrzone w kryterium, na podstawie którego może oceniać czynione przez siebie postępy"¹⁶.

¹⁴ Kotarbiński, op. cit., s. 623.

¹⁵ Por. Zaczynski, op. cit., s. 414.

¹⁶ Thorpe, Schuller, op. cit., s. 458.

Wszyscy studenci Studium po pierwszym i drugim semestrze zobowiązani są do uzyskania zaliczeń ze wszystkich przedmiotów nauczanych w danej grupie dydaktycznej oraz do zdania dwóch egzaminów z języka polskiego (tzw. semestralny - w sesji zimowej, końcowy - w sesji letniej) i egzaminów końcowych z głównych przedmiotów kierunkowych, np. w grupie humanistycznej - z historii Polski, w grupie politechnicznej - z matematyki oraz - w zależności od kierunku specjalizacji - z fizyki, chemii.

W wyniku tak zorganizowanego procesu dydaktycznego, obejmującego czynności wykładowców i czynności studentów, cudzoziemcy w mniejszym lub większym stopniu przyswajają sobie nowe lub pogłębiają posiadane już wiadomości o świecie i ludziach, nabywają sprawności językowych w zakresie języka polskiego, doskonałą umiejętność i nawyki, rozwijają swoje zainteresowania i zdolności oraz wdrażają się do samokształcenia.

Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że nowoczesny model procesu nauczania i uczenia się studentów-obcokrajowców musi cechować się elastycznością organizacyjno-metodyczną. Formy pracy należy dobierać każdorazowo w zależności od zadań dydaktycznych i możliwości percepcyjnych studentów. W ramach tej samej grupy dydaktycznej wskazane jest stosowanie rozmaitych kombinacji form organizacyjnych, aby w ten sposób łatwiej i skuteczniej realizować zasadę indywidualizacji i przystępności nauczania i uczenia się.

Fundamentalną rolę w procesie dydaktycznym spełniają podstawowe normy postępowania dydaktycznego określone jako zasady nauczania. Są to: pogłębienie, przystępność, stopniowanie trudności, systematyczność, świadomy i aktywny udział studentów w procesie dydaktycznym, trwałość i operatywność wiedzy przedmiotowej i sprawności językowych¹⁷. Liczba zasad nauczania nie jest zamknięta. Analiza procesu dydaktycznego i badania porównawcze oparte na eksperymencie pedagogicznym mogą listę zasad nauczania cudzoziemców znacznie rozszerzyć.

Innym, równie ważnym ogniwem procesu dydaktyczno-wychowawczego w SJPC UL są z a j ę c i a p o z a l e k c y j n e, których tematyka wiąże się ściśle z programem nauczania języka

¹⁷ Por. K u p i s i e w i c z, Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1977, rozdz. VI.

polskiego i przedmiotów kierunkowych, zwłaszcza zaś historii i wiedzy o PRL. Planowo organizowane zajęcia w ramach pozalekcyjnej pracy wychowawczej spełniają bardzo ważną rolę w pogłębianiu i utrwalaniu wiedzy studenta o Polsce i świecie. Przyspieszają asymilację języka polskiego poprzez bezpośredni kontakt z Polakami - młodzieżą szkolną i studencką, młodymi robotnikami-aktywistami różnych klubów, interesującymi ludźmi polskiej nauki i sztuki oraz w ramach tzw. akcji "Ruch" prowadzonej przez Klub Międzynarodowej Książki i Prasy z młodzieżą wiejską, rolnikami i ludnością małych osiedli województwa łódzkiego. Podczas tych spotkań cudzoziemcy mają okazję do rozszerzenia wiedzy z zakresu gospodarki, stosunków społeczno-politycznych i kulturalnych. Mogą skonfrontować informacje podręczników z życiem codziennym i ugruntować wiadomości uzyskane na zajęciach dydaktycznych w Studium. Mają możliwość nawiązania przyjaźni z Polakami, a nawet - co również się zdarza - znaleźć "dom" w "drugiej ojczyźnie", częstokroć odległej o setki i tysiące kilometrów od rodzinnego kraju studenta. Duże znaczenie dla rozwoju sprawności językowej obcokrajowców w zakresie języka polskiego i pogłębienia wiedzy o Polsce mają również programowe wycieczki (np. do Warszawy, Krakowa, Wieliczki, Oświęcimia, Torunia) i obozy szkoleniowo-wypoczynkowe (np. w Uniejowie, Gdańsku, Olsztynie, Szczecinie, Bydgoszczy) organizowane przez kierownictwo Studium. Wszystkie wycieczki, odczyty, imprezy artystyczne itp., poprzedzone odpowiednimi informacjami, na ogół kończy dyskusja podsumowująca określone zajęcia.

Ważną formą działalności pozalekcyjnej są także projekcje filmowe (dwa razy w tygodniu). W pierwszym semestrze ze względu na nieznaną znajomość języka polskiego wyświetla się przede wszystkim filmy zagraniczne w wersji oryginalnej, a w drugim - filmy polskie, najpierw historyczne - kostiumowe, a następnie filmy innego rodzaju. Przed projekcjami filmowymi metodycznie przeprowadzana pogadanka ułatwia cudzoziemcom percepcję filmu, zaś dyskusja zorganizowana bezpośrednio po wyświetleniu filmu lub na odpowiednio zaplanowanych zajęciach dydaktycznych, w zależności od problematyki filmu - na języku polskim, historii albo innym przedmiocie sprzyja wyrabianiu sprawności językowych i rozszerzeniu zainteresowań intelektualnych. W ten sposób studenci poznają najświetniejsze dzieła polskiej kinematografii, a

poprzez nie pogłębiają wiedzę o dziejach państwa i narodu polskiego, obyczajach polskich, wkładzie Polaków do kultury światowej itd. Podobną funkcję spełniają również wycieczki studentów na różne spektakle teatralne.

Istotnym źródłem ćwiczeń w zakresie czytania ze zrozumieniem i poznawania bieżących problemów PRL jest prasa polska upowszechniana przez działający od 1975 r. na terenie Studium klub "Continental" (na 130 tytułów gazet i czasopism będących w posiadaniu klubu 50 to pisma polskie)¹⁸.

Przedstawione powyżej różnorodne kontakty zmuszają studentów do używania polskiego słownictwa i stosowania form gramatycznych w rozmaitych kontekstach zdaniowych, w zależności od zaistniałej sytuacji. Jako praktyczne "lekcje" języka polskiego i wiedzy o Polsce stanowią one ważny element procesu dydaktycznego-wychowawczego w studium przygotowawczym.

Doświadczenia zdobyte w toku wieloletniej pracy ze studentami-cudzoziemcami wskazują, że skuteczność i wysoka jakość wyników działalności dydaktyczno-wychowawczej pozostaje w bezpośredniej zależności od przemyślanego, rzetelnego i konsekwentnego organizowania każdego ognia procesu dydaktycznego. Jakiegokolwiek zaniedbanie w którymkolwiek ogniwie prowadzi do poważnych zakłóceń, a wskutek tego - do niepowodzeń studentów w opanowaniu języka polskiego. Natomiast zachowanie harmonii w organizowaniu poszczególnych ogniw procesu dydaktycznego oraz przestrzeganie psychologicznych zasad nauczania i uczenia się stwarza szansę sukcesu pedagogicznego i dla wykładowców i dla studentów-cudzoziemców.

---

¹⁸ J. M i c h o w i c z, Upowszechnianie wiedzy o Polsce wśród słuchaczy Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców, "Życie Szkoły Wyższej" 1980, nr 9, s. 95-104.